

Az OPKM és az iskolai könyvtárak

Valamikor, még az elmúlt tanév vége felé kerekasztal-beszélgetést szerveztünk az Országos Pedagógiai Könyvtárban pedagógiai és könyvtári, főképpen iskolai könyvtári dolgokban tapasztalt szakemberek részvételével. A közismert szakmai, gazdasági és irányítási gondok mellett – a szervezők szándéka szerint is – az volt a központi kérdés, hogy „kinek az asztala”, kinek az illetékességi körébe tartozik az az igencsak összetett, bonyolult problémahalmaz, amit az „iskolai könyvtárügy” gyűjtőfogalommal illetünk, s hogy ki foglalkozzon, ki törődjön az iskolai könyvtárakkal és az iskolai könyvtárosokkal, a könyv- és könyvtárhasználat pedagógiai-módszertani kérdéseivel stb. Természetesen szó esett – nemegyszer élesen, kritikusan – az OPKM vélt vagy valóságos feladatairól, közvetett vagy közvetlen felelősségéről is. Reális és eltűzött igények, olykor túrelmetlen követelések, ugyanakkor az intézmény hagyományosan kialakult, gyakorlatilag az iskolai könyvtári osztály tevékenységében testet öltött szerepét is megkérdőjelező vagy éppen tagadó álláspontok hangzottak el.

A téma tisztázatlansága, változatlan időszerevése késztet arra – és természetesen az értekezleten kötött megállapodás is kötelez –, hogy megpróbáljam összefoglalni e vita során és eredményeképpen kikristályosodott álláspontomat – álláspontunkat – néhány alapvető kérdésben.

*

Előljáróban szeretném leszögezni, hogy az OPKM nem tudja és nem is akarja vállalni azt a szerepet, amelyet egy centralizált, bürokratikus tanügyigazgatási és könyvtárirányítási szervezet és gyakorlat jelölt ki számára – már-már a mindenhatóság látszatával felruházva,

ám valójában eszköztelenül hagyva – mindazon kérdésekben, amelyek iskolához és könyvhöz, iskolához és könyvtárhoz kötődtek. Talán a földrajzi közelség is sugallta azt a kvázi-hatósági szerepkört, amely a minisztériumi felügyeleti vizsgálatok járszalagjára fűzve egy szakmai-tudományos közgyűjtemény jellegével és szellemiségével össze nem egyeztethető feladatokba kényszerítette az intézményt, illetve az erre kijelölt részlegét, az iskolai könyvtári osztályt. Az a fikció, amit a „hálózati módszertani és koordinációs központ” szerepköre jelentett, ugyanennek a mítosznak, illetve irányítási logikának és mechanizmusnak a tartozéka volt. Arról az ellentmondásról nem is beszélve, hogy az országban iskolák és nem az azoktól elkülönülő vagy elkülöníthető iskolai könyvtárak „hálózata” létezik, amelynek normális működésétől teljesen idegen mindenféle mindentudó „központ” léte, s különösen értelmetlen egy általában vett „módszertani” központi szerepkör. Ez a funkció az idők során – az iskolák törvényben is deklarált, bár a valóságban igen lassan kibontakozó önállóságából eredően, illetve a hagyományos tanügyigazgatási rendszer széthullásával – fokozatosan kiüresedett, tartalmatlanná vált. Az évtizedes gyakorlat azonban sokáig működteti a hagyományos reflexeket. Ezt tapasztalom még ma is a magukra maradó iskolai könyvtárosok, szaktanácsadók segélykiáltásaiban, a védelmet keresés görcsös kapaszkodásában, abban a megtisztelő, de értelmetlen és vállalhatatlan szereposztásban, amely az OPKM főigazgatójában – tekintélyes és érdemes könyvtári szakember szemrehányó szavai szerint – „minden magyar iskolai könyvtáros főigazgatóját” akarja látni – s egyre inkább a rossz pater familiást láthatta. És ezt tapasztaltam az elmúlt másfél-két esztendő gyötrődéseiben is, amivel új helyünket kerestük a változó nap alatt, a magyar

közoktatás átalakuló s – reményeink szerint – megújuló rendjében.

*

A félreértések tisztázása érdekében először azt szeretném – vázlatosan – áttekinteni, hogy megítélésünk szerint mi *nem* tartozik, nem tarthat közvetlenül az OPKM illetékességi és hatáskörébe, divatosan szólva, intézményünk kompetenciájába.

Mindenekelőtt: nem vagyunk jogalkotók. Az OPKM egyik súlyos szerepvárosa az a görcsös szabályozási szándék volt, amelynek során a befolyásolás leginkább jogi eszközökkel, az „irányelvek” műfajával kísérte meg – eszközök, gazdasági feltételek nélkül – a „korszerűsítés” irányába terelni az erre objektív és szubjektív okból többnyire képtelen magyar iskolákat. Az iskolai könyvtári irányelvek egy voluntarista irányítási gyakorlat keserű paródiáját jelentették, amikor is egy hatósági szerepbe kényszerített „háttérintézmény” végzett nyilvános ráolvasást az iskolákra és a pedagógiára,

természetesen – és törvényszerűen – eredménytelenül.

Az iskolák működését – és elsősorban a működés kritériumait és feltételeit – szabályozni, beleértve ebbe az iskolai forrásközpontok, médiatárak, könyvtárak létezését és garanciával alátámasztott működési feltételeit, ez a törvényhozás és az oktatási törvényhez kapcsolódó szakmai jogszabályalkotás feladata. Ebben az újraszabályozási folyamatban, természetesen, megkülönböztetett felelősségünk figyelni rá és szakmai javaslatokkal is segíteni azt, hogy a könyv és a könyvtár mint a hagyományos és modern ismerethordozók tára és a korszerű pedagógiai tevékenység nélkülözhetetlen műhelye megtalálja végre méltó helyét az eszközeitől megfosztott vagy az azokról olykor önként lemondó, öncsonkító iskolában. Magától értetődő: nem kérünk és nem vállalhatunk semmiféle szerepet az iskolai tevékenység hatósági jellegű befolyásolásában, utasításokkal történő szabályozásában, felügyeleti típusú vizsgálatában, ellenőrzésében.

Nyilvánvalóan nem vállalhatunk szerepet az iskolában folyó pedagógiai tevékenység közvetlen tartalmi befolyásolásában – még a könyv- és könyvtárhasználat pedagógiai vonatkozásait illetően sem. Ez az oktatást kutató és fejlesztő intézmények dolga. Jelezhetjük csupán: a korszerű nevelő-oktató munka – s ennek egyik meghatározó összefüggése: a tanulók önálló tájékozódási és ismeretszerző képességének fejlesztése, a könyv és a könyvtár munkaeszközként történő használata – terén ma a legfőbb akadály az eltúlzott és differenciálatlan tantervi ismeretanyag és követelményrendszer, a zsúfoltság, az idővel való szakadatlan versenyfutás, a képesség- és személyiségfejlesztés háttérbe szorulása. S azt is, amit legalább Comenius óta tudnia kellene minden magát korszerűnek hirdető pedagógiának, hogy ti. „az egyetemes műveltség negyedik eszköze – iskolában és iskolán kívül – a jó könyvek, amelyek a dolgok bővebb megismerését, az erények sokféleségét és az ékesszólás folyamait öntik a lelkekbe”. A deklarált tantervi szándékok és az iskolai gyakorlat között e tekintetben egyre mélyebb a szakadék. Az iskola- és tantárgyfejlesztő programok kidolgozóinak, alkalmazóinak megkülönböztetett figyelmet kellene fordítaniuk erre. Az iskolai könyvtárak és az iskolai könyvtárosok munkájának oly kívánatos presztízst – megítélésem szerint – csak a korszerű pedagógiai elvek szerint dolgozó iskola és nevelőtestület teremtheti

meg. Másképpen ez a tevékenység Don Quijote szélmalomharcára emlékeztet.

Jól meghatározható feladatai vannak – ebben a tekintetben is – a korszerűsítésre kényszerülő pedagógusképzésnek, mind az általános pedagógiai kultúra, mind a speciális – könyvtárra vonatkozó – ismeretek és készségek fejlesztése, gyakorlati alkalmaztatása terén. Az iskolai könyvtárosok képzése és továbbképzése csak ebben a tágabb összefüggésben nyerheti el valóságos tartalmát és értékét. Az OPKM mindehhez – amint erre később majd visszatérek – a pedagógusképző felsőoktatást befolyásoló, segítő szolgáltatásai révén nyújthat közvetett, ám talán nem kevésbé hatékony segítséget. Az iskolai könyvtári szakemberek képzése, továbbképzése tehát elsősorban a képzőintézmények felelőssége, amihez az OPKM csupán meghatározott esetekben kínálhat – szolgáltatásain túl – speciális szakértelmet. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy meghatározott témában – igény szerint – nem szervezünk, nem szervezhetünk szakmai fórumokat: konzultációkat, tanfolyamokat, konferenciákat.

Nem feladatunk természetesen az iskolai könyvtárosok szakmai érdekképviselése és érdekvédelme sem. (Megjegyzem: szakmai rendezvényeink az utóbbi években elsősorban ezeket a hiányzó intézményeket, fórumokat pótolták – a nyilvános és közös gyónások és a tehetetlenségbe fulladó panasznapok révén. Erre erős, jól tagolt érdekképviselői szervek hivatottak: a szakszervezetek mellett a különböző szaktanári és könyvtári egyesületek, mindenekelőtt az iskolai könyvtárosok határozott karakterű, önálló életet élő egylete. Bár hozzá kell tennem: az iskolai könyvtár és a könyvtáros presztízsét, szakmai tekintélyét az iskolában elsősorban nem jogszabályokkal és nem az érdekvédelem eszközeivel, hanem a nevelőoktató munkát eredményesen segítő, színvonalas könyvtári tevékenységgel lehet megteremteni.

Az is nyilvánvaló, hogy a könyvtárak működésének és gyarapodásának gazdasági vonatkozású kérdéseiben is tehetetlenek vagyunk, legfeljebb együttérzéssel hallgattuk és hallgatjuk a nekünk címzett vagy hozzánk is eljutó panaszáradatot. Az iskolai könyvtárak – s egyáltalán az iskolák – működőképességét illetően pedig meggyőződésem szerint csak az elosztás maradékeltvő gyakorlatának radikális reformja, a szabályozott gazdasági feltételekkel és az európai normákra tekintő fejlesztési garanciákkal megalapozott kormányzati és iskolafenntartói

– mindenekelőtt: önkormányzati – felelősség és kötelezettség jelenthet érdemi előretörést. Az OPKM legfeljebb a Pro Cultura iskolai könyvtári alapítványra hívhatja fel az elszegényedő iskolák figyelmét, reálisan számolva azazal, hogy az elmúlt évhez hasonlóan megint több száz fuldokló kapaszkodik majd az utolsó szalmaszálát jelentő néhány százezer forintba...

Végezetül: a sok-sok tagadás után mondhatok-e valami „kedvest-szépet”, tehát pozitív, biztató dolgot az OPKM és az iskolák jövőbeli együttműködéséről? Mi lehet valójában a szerepünk, felelősségünk az iskolákkal és az iskolai könyvtárakkal kapcsolatban?

Azt gondolom, alapvetően az, hogy jó színvonalú országos pedagógiai könyvtár (és természetesen pedagógiai múzeum is!) legyünk. Olyan könyvtár, amely szerves része a nagy nemzetközi társadalomtudományi-pedagógiai dokumentációs-információs rendszereknek, amely folyamatosan gyarapodó, korszerű könyv- és folyóiratállománnyal, naprakész tájékozottsággal és tájékoztatással áll olvasói rendelkezésére és képes a mainál is nagyobb és differenciáltabb igények kielégítésére. Olyan könyvtár, amely a hazai pedagógusképző felsőoktatás és a kutatás-fejlesztő intézmények, műhelyek tudományági (diszciplináris) könyvtári központjaként közvetlenül, de egy fokozatosan kiépülő országos rendszer révén közvetve is minden szakmabeli érdeklődő számára hozzáférhető.

Szerepét veszített iskolai könyvtári osztályunkat a közelmúltban megszüntettük, beépítettük könyvtári főosztályunkba. Tettük ezt abból a megfontolásból is, hogy az ún. hálózati munka, a módszertani tevékenység nem különíthető el, könyvtári tevékenységünket tehát úgy értelmezzük, hogy elsősorban saját fejlesztési eredményeinket és tapasztalatainkat, kipróbált könyvtári technológiánkat kínáljuk fel – bővülő könyvtári szolgáltatásainkkal együtt – a felsőoktatási és az iskolai-pedagógiai könyvtárak részére. Gyarapítani szeretnénk a tapasztalatok közvetítésének eszköztárát is – hagyományos, nyomdai és számítástechnikai úton egyaránt. Katalógusaink mellett keressük a közlés további, rendszeres alkalmait. Ezért ragadtuk meg örömmel a *Könyvtáros* által a közelmúltban felkínált lehetőséget az évek óta kényszerűen szűneltetett